

EN FELTLÆGES DAGBOG

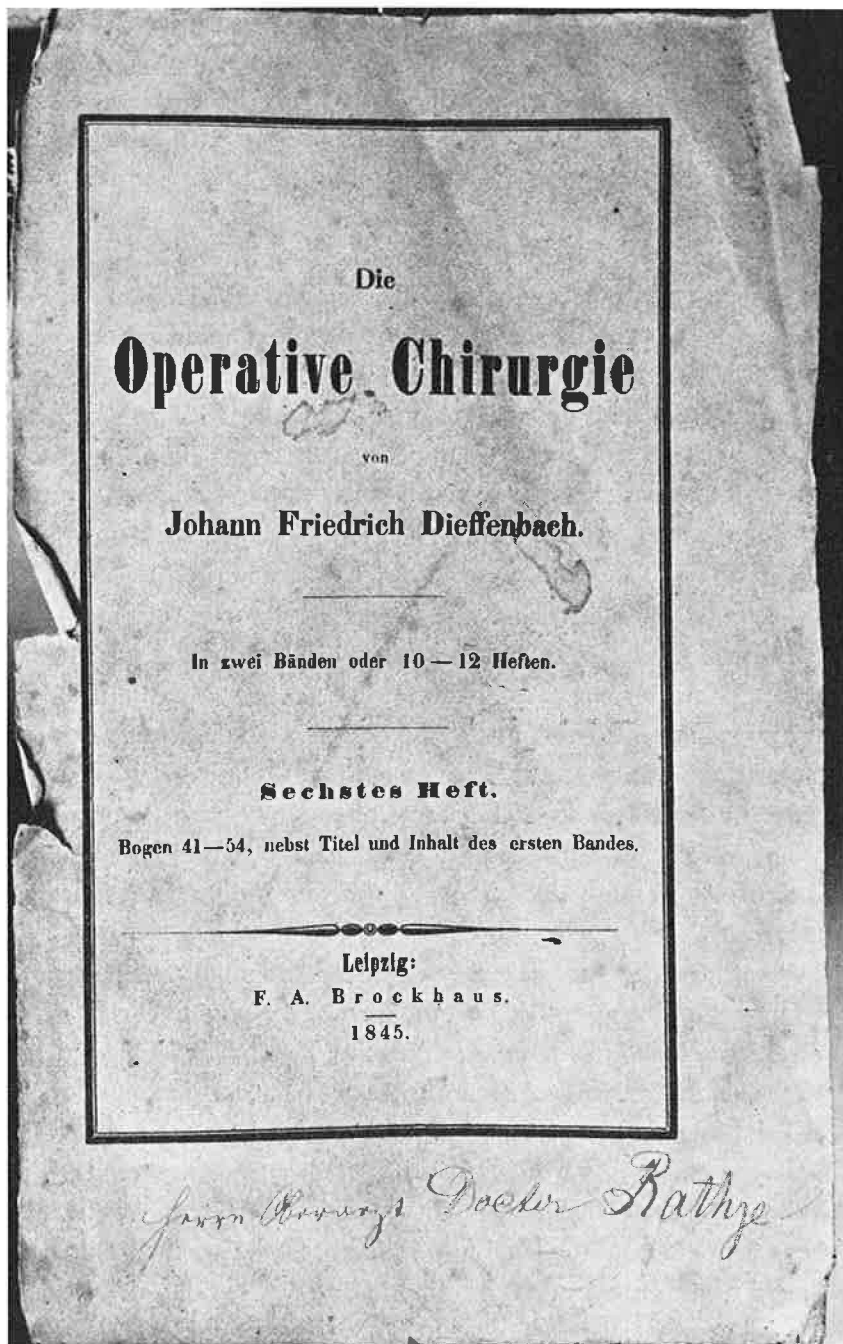
1846

Af *Jens Strøyberg.*

Mandag den 21. september 1846 vågnede overlæge ved 16. bataillon i Rendsborg, Anton Ferdinand Rathje meget tidligt. Klokken var ca. 4, men han stod op med det samme, thi netop denne morgen var der meget at ordne. Bl. a. skulle han pakke sin bagage færdig, medicinkurven have et sidste eftersyn – og der var i det hele taget denne morgen „en uhyre mængde arrangementer at træffe, med canarieflugl, papegøje og Castor Lesh.“¹⁾

Overlægens travlhed hin septembermorgen 1846 skyldtes rejseforberedelser, idet han med bataillonens skulle i lejr ved Springhoe, en gammel vandmølle i egnen omkring Lockstedt. Her fandtes et hedeterræn ca. 9 km øst for Itzehoe, som fra Chr. IV' dage og helt op til 2. verdenskrig ofte var benyttet som militært øvelses- og lejrterræn.²⁾

Rathje – dengang 38 år – havde taget sin kirurgiske eksamen 1833³⁾. Han blev senere batterikirurg i København og i marts 1844 overlæge ved 16. bataillon i Rendsborg.⁴⁾ – I sin kuffert pakkede han bl. a. en faglitterær bog. Den hed „Die Operative Chirurgie“ af den kendte læge, professor Dieffenbach. – Det var 6. hefte udkommen 1845. Efterhånden var han færdig, hans kufferter blev anbragt på en vogn og medicinkurven på en dertil leveret artillerihest, hvorpå han begav sig på vej til bataillonens opstillingsplads „bag Baraquen“, hvor han ifølge ordre skulle møde på slaget 6¼ – og noget over kl. 7 marcherede 16. bataillon ud af byen sydpå. – Ved mid-

Die
Operative Chirurgie

von

Johann Friedrich Dieffenbach.

In zwei Bänden oder 10 — 12 Heften.

Sechstes Heft.

Bogen 41—54, nebst Titel und Inhalt des ersten Bandes.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1845.

Jens Strøyberg's Docter Rath

dagstid var man nået til Hohenvedsted, og her blev man til næste dag. Overlæge Rathje måtte dog sammen med sin underlæge⁵) begive sig yderligere $\frac{1}{4}$ miles vej til Vappenfeldt, hvor der var anvist ham kvarter hos en mand, der hed Jacob Stelmann. Overlægen, der åbenbart har været meget glad for mad og tillige en gourmet, kom nu pludselig – medens han gik på vejen til sit kvarter – i tanke om, at han jo var gået glip af middagsmaden sammen med bataillon. Denne frygt blev dog hurtigt gjort til skamme, thi hans brave værtsfolk havde ved ankomsten opdækket et herligt middagsbord med tilhørende vin i en stor spølkumme. Efter 1 times hvile, en spadsere-tur og aftensmåltid, gik den trætte overlæge til ro kl. 8 (kl. 20). Sengen var lidt kort, men velstoppet med halm og behørig dyner, og han noterer videre i dagbogen „Der var en overflødighed af mus, hvorfor jeg intet bedre råd vidste end af og til at miave som en kat. Med et lille mellemrum sov jeg til den lyse morgen kl. 6.“ – Efter at hans oppasser Hermann havde bragt the, gik det atter tilbage til Hohenvedsted kl. 7. Forinden afrejsen opstod der et lille intermezzo med hans kvartervært vedr. betalingen. Hr. Stelmann ville ikke opgive noget bestemt beløb, og Rathje kunne på den anden side som fremmed ikke skønne over, *hvor meget* han skyldte. Til sidst sagde kvarterværten følgende: „Vi er vante til stadig at have „Hoheiten“ i kvarter hos os, og disse har altid betalt nach belieben“. – Med tørt lune tilføjer Rathje i sin dagbog „Jeg betalte derfor nach belieben als hoheit“.

Denne dagbog – her citeret – blev funden fornylig. Den er skreven på nogle små ark papir (tæt beskrevet på begge sider), og disse notater var lagt inden i et eksemplar af Dieffenbachs kirurgi fra 1845. Denne bog har i mange år henligget på Assens apoteks loft. – Ved en nærmere undersøgelse på hærens arkiv blev det fastslået, at dagbogen var ført af overlæge Rathje i året 1846, i dagene 21. september–5. oktober (begge dage incl.), i hvilket tidsrum han deltog i ovennævnte lejrsmåling. At finde en dagbog over 100 år gammel er i sig selv en morsom oplevelse. Endnu bedre bliver det, når indhol-

det, som det her er tilfældet, er særlig interessant. Ved gennemlæsningen får man det indtryk, at overlæge Rathje har været en skarp iagttager, meget selskabelig anlagt, hvorved han kom i berøring med en stor del kendte militære personligheder og kolleger inden for hæren, hans pen er flydende, livfuldt udformet og detailleret. Flere steder får man også indtryk af en udpræget sans for humor. Når hertil kommer, at hans dagbog omfatter beskrivelse af kongeparrets besøg i lejren samt et taffel hos kongen på Louisenberg, må det alt i alt siges at være en beretning af en vis historisk værdi. Som en kort orientering af den politiske situation i året 1846 skal følgende anføres: 8. juli udstedte Chr. VIII det „åbne brev“ vedr. arvefølgen. Heri udtales, at arvefølgen i Lauenborg og Slesvig var kongelovens – altså mandlig-kvindelig som i kongeriget – mens det var tvivlsomt, hvorledes arvefølgen var i dele af Holsten, samt at kongen ville bestræbe sig for at tilvejebringe en fuldstændig anerkendelse af det samlede monarkis integritet.⁶⁾ Uden at komme nærmere ind på den politiske optakt og begivenhederne omkring dette spørgsmål skal blot nævnes, at det åbne brev fremkaldte et voldsomt røre. Både den slesvigske og den holstenske stænderforsamling sprængtes. Prinsen af Nør – kongens svoger – trådte tilbage som statholder og kommanderende general for hertugdømmerne. Det tyske forbund blandede sig i sagen, og hermed var modsætningerne inden for monarkiet ført ind på den storpolitiske arena. Faren for en ny krig rykkede nærmere – uvejret trak op.

Den 4. august ankom Chr. VIII til Flensborg på det kongelige dampskib „Hekla“⁷⁾, og efter et badeophold på Før, hvor „allerhøjst samme i bedste velgående benyttede søbadene med fordelagtig virkning“⁸⁾, tog kongen ophold på slottet i Pløn. – 30. september rejste kongen til Lockstedt for at inspicere lejren og overvære manøvrerne. Han tog ophold på det private landsted Louisenberg i nærheden af Kellinghusen, hvor hans suite blev indkvarteret.

I den omtalte lejrsmønstre deltog 14., 15., 16. og 17. bataillon fra Rendsborg og Glückstadt. 4. og 5. jægerkorps fra Slesvig og Kiel,

samt dragoner, artilleri og et ingeniørkompagni. Den samlede styrke udgjorde ca. 5000 mand. – Disse, der alle var udkrevne fra Holsten, Lauenborg og den sydlige del af Slesvig, var for største delen tysktalende og tysksindede.⁹⁾ Af de nævnte eenheder hørte det 5. jægerkorps samt 15.–16. og 17. bataillon til den såkaldte Holstensk-Lauenborgske brigade, som var Danmarks bidrag til det tyske forbunds hær.¹⁰⁾

Under de her nævnte alvorlige militære- og grænsepolitiske forhold var det altså, at overlæge Rathje var på vej mod syd til lejren ved Lockstedt. Hans bataillon – den 16. – ankom som de første tropper d. 22. september kl. ca. 14. Han fandt sit telt i enhver henseende – også m. h. t. beliggenheden – fortræffeligt. Det var placeret i rækken med adjudanten, bataillonskommandøren og regnskabsføreren, og vi lader nu Rathje selv fortælle om den første dags forløb.

„Efter at have vadsket mig og være bleven barberet gik jeg med premierløjtnant Mathiesen¹¹⁾ til Mad. Esselbach¹²⁾ og drak en flaske vin, hvorefter jeg satte mig til et fortræffeligt middagsbord med de fleste af bataillonens officerer, drak kaffe og spadserede nu rundt i lejren, hvor jeg gjorde mig bekendt med alt, navnlig mandskabets bespisning, der afgiver et smukt malerisk syn. Da det interesserede mig at se, hvorledes folk, som tidligere havde ligget i lejr¹³⁾ havde arrangeret dem, besøgte jeg Baudissins¹⁴⁾ telt Abercron¹⁵⁾ og flere og fandt dem næsten forvandlede til en lille hyggelig stue“.

Onsdag d. 23. september var det klart og smukt vejr, men lidt koldt. Rathje spiste frokost hos sin underlæge (Israel) og begyndte nu at aflægge visit hos sine kolleger i lejren. Han besøgte overlægerne Pape¹⁶⁾ og Jürgensen¹⁷⁾, medens overlæge Scheurlen¹⁸⁾ „ikke var hjemme“. – I løbet af dagen havde hans brave Hermann forvandlet hans seng til en omhængsseng og gjort det så hyggeligt

som muligt for Rathje. „Aftenen tilbragte jeg med læsning af Dieffenbachs kirurgi, gik tidlig i seng og sov som sædvanlig godt“.

Da vi nu flere gange har nævnt Dieffenbachs navn kan til orientering anføres: Johann Friedrich Dieffenbach (1792–1847) var professor i Berlin og hører til blandt de store navne inden for den plastiske kirurgis historie i Tyskland¹⁹). Han var forøvrigt i København netop i året 1846. „Fyens Stiftstidende“ skriver herom onsdag den 19. august:

“Den berømte prof. Dieffenbach opholder sig i denne tid i København og har i Løverdags efter anmodning af overlægen på Almindeligt hospital, Regimentschirurg Larsen i overværelse af flere læger, meget heldigt og med beundringsværdig hurtighed udført en plastisk operation. (Dannelsen af en Næse).²⁰)

Dieffenbach og hans samtidige havde oparbejdet en operativ-teknisk færdighed, der grænsede til æquilibrisme, en færdighed, der nu, når man læser om, hvad de teknisk-operativt har kunnet udrette, forekommer aldeles imponerende. Denne operative-tekniske færdighed prægede datidens kirurger.

Men vi vender tilbage til lejren ved Lockstedt. – *Torsdag d. 24. september* og de følgende dage beretter dagbogen om arbejdet i lejren. Rathje rykker ud til manøvre den 24. Han havde i forvejen aftalt med de andre overlæger, at man var enige i, at kun een overlæge skulle kommanderes til manøvre, hvilket overlæge Scheurlen bragte i orden. – *Fredag den 25. september* ankommer stabslægen²¹), med hvem Rathje havde en samtale på exercerplassen. Iøvrigt noterer han følgende denne dag:

En febersyg af 1' compagni blev sendt på hospitalet i Itzehoe. Vi rykkede ud kl. 8½. Jeg talte på exercerplassen med stabslægen, der var ankommen, intet mærkeligt passerede. Jeg tabte min kårdeskede. Ved hjemkomst kl. 1½ meldte jeg mig som oberartz du jour hos oberst Lobedanz,²²) som lejrkommandant. Om middagen blev Lüders vred, fordi jeg erklærede ej at ville følge en ordre før den blev mig communiceret, han mente, at min oppasser nok ville få det at vide af kommandersergenten. (Capit. Ernst²³) havde nemlig forbudt jord om telte). Jeg gik senere ind og talte lidt fornuftigt med den vigtige herre. Om

eftermiddagen var jeg sammen med Lønborg²⁴⁾ og Haxthausen.²⁵⁾ Om aftenen lidt ind til Esselbach. En mand af 14' batl. med et skudsår i armen, blev sendt på hospitalet, ligeledes en med feber.

Lørdag den 26. september findes et notat, som er værd at hæfte sig lidt ved. Dagbogens ordlyd er således:

Jeg meldte som jourhavende overlæge kommanderet 2 syge til indlæggelse i hospitalet af 5' Jægerkorps og 15' batl. Ved middagsbordet var en postmester Baudissins gæst, i hvilken anledning der blev drukket champagne. Om eftermiddagen kom Platen,²⁶⁾ ind til mig for at skrive et brev til Rendsborg, han fortalte og viste mig ting som frapperede mig ..... Om aftenen drak jeg portvinstoddy hos Esselbach.

Den hemmelighedsfulde samtale mellem Platen og overlægen bliver særlig mystisk ved, at Platen *foreviser ting, der frapperer*, men da indholdet af samtalen ikke er nedskreven, må spørgsmålet herom stå åbent. – Da historien imidlertid senere har godtgjort, at man netop på dette tidspunkt – i året 1846 – begyndte at forberede en væbnet opstand i Holsten, og da oprøret jo begyndte i Rendsborg, kan den mulighed jo tænkes, at Platen har været informeret om visse forhold i Rendsborg (han kom jo ind i teltet for at skrive et brev til Rendsborg), der foregik „under jorden“. – Iøvrigt havde man fra København „en føler ude“, idet kaptajn J. H. G. Irminger den 30. september sendte et brev til direktør Dankwart i udenrigsdepartementet²⁷⁾. Brevet, der er en stemnings-indberetning, er afsendt fra Kellinghusen, men beretter iøvrigt intet sensationelt, udover at alt er roligt på overfladen, men at Irminger ved rundture og samtaler med forskellige har erfaret om visse begyndende uroligheder og en tiltagende spænding. – Da det af brevet fremgår, at Irminger havde lovet at afsende denne beretning, kan dette vel tydes derhen, at man i København har ønsket informationer ad andre veje end de officielle kanaler.

Som man vil bemærke, var overlægernes arbejde i lejren ret begrænset, idet de syge blev sendt på hospitalet i Itzehoe, og da man efter dagbogen at dømme får det indtryk, at Rathje har været en faglig interesseret læge og vel også ret aktiv, er det ikke så under-

Såredes forbindelse under kampen. Maleri af N. Simonsen.

ligt, at han flere steder i sin dagbogs notater anfører, at han keder sig. – Han skriver bl. a. dette *søndag den 27. september*:

...„Sov noget uroligt, så jeg måtte tænde lys og læse 2 timer om natten. Spiste en god frokost med østers, hilste på fru Baggesen²⁸⁾ Thalbitzer,²⁹⁾ og Stockfleth³⁰⁾, der var komne for at besøge deres mænd. Der blev exerceret fra kl. 8 til 11. Jeg kedede mig på Søndags maner. Om middagen blev drukket champagne af Baggesen, som trakterede mig. Fru Baggesen tilbød mig at tage brev med til Mine,³¹⁾ hvilket jeg gav hende. På hjemvejen væltede hun“.

„Berlingske Tidende“ skriver om denne søndag følgende: „Lejren besøges flittigt af omegnens beboere, især havde igår (søndag) mange indfundet sig. Troppernes mandskab vise en overordentlig munterhed, der vistnok nærmest er en følge af den gode forplejning uden at have haft nogen overordentlig anstrengelse“.

Mandag den 28. september:

„De fremmede generaler³²⁾ inspicerede 5. Jægerkorps og 16. bataillon. Jeg blev anmodet af general Lützow³³⁾ at deltage i en lille frokost. Nassauern³⁴⁾ spurgte mig angående vore Caissons³⁵⁾ som han ikke yndede. Om middagen var

opvartning, mad og vin skandaløs. Lüders, der ej var budt til Lützow om midt-dagen, var med ved middagsbordet og tog mig det ilde op, at jeg sagde, at honoratiorens var borte. Om eftermiddagen gik jeg med baron Haxthausen til Lønborg, blev inviteret hos værten, hvor man drak thee og så major Breck-woldt³⁶) på tøfler. (Brev fra Mine).“

Med hensyn til den nævnte diskussion om Caisson'erne som den nassauske generalmajor Prehn „ikke yndede“, kan følgende bemærkes: I begyndelsen af 1800 året indtil 1814 havde man i den danske hær gennem århundreder anvendt feltkister, der transporteredes på een af trainets vogne. Hærens ledelse havde ikke indset nødvendigheden af en reform på dette område, og fraregnet nogle få spredte tilløb foretog hærledelsen sig praktisk talt intet i den lange fredsperiode fra 1814–1848. Først på året 1848 var følgende udtalelse fremsat, at „med hensyn til krigen befinder vor lægeetat sig omtrent i samme stilling som et artillericorps ville gøre, når det mangler kanoner“. ³⁷⁾

1814 blev det pålagt stabschirurg Tønder³⁸) at udarbejde et reglement for de danske feltlazaretter og ambulancer. Noget sådant fandtes ikke i den danske hær bortset fra Interims-felt-tjeneste-reglementet af 1788, der blot angav visse regler m. h. t. forplejning, marchhygiejne o. s. v. – Stabschirurg Tønders reglement (det nye) forelå først 1823. Det var til gengæld meget udførligt – det fyldte 36 trykte sider, og gav meget detaljerede forskrifter.

Vedr. transport af lægemidler, forbindsstoffer og instrumenter, samt mængden heraf findes en liste herover og m. h. t. transporten anfører kapitel 1 stk. 1 bl. a. følgende: „Disse fornødenheder, som medføres i tvende pakkurve (caissons), anbringes på en hest med paksadel. Hesten føres bestandig af en gående kusk i skridt tæt bag ved kolonnen, og må aldrig bindes til en bagagevogn. Lasten i kurven fordeles lige, at den ene ikke er sværere end den anden, kurvene skal spændes stærkt o. s. v.“ (jvfr. indledningen, hvor Rathje skriver, at der var leveret en artillerihest til transport af hans medicinkury). Den gang da stabskirurg Tønder fik overdraget hvervet at udarbejde nyt reglement, stod to synspunkter overfor hinan-

den vedr. transport i felten. – Napoleon ønskede at gøre sine troppeafdelinger så mobile som muligt, ved at indskrænke sit train des equipages til kun at bruge heste eller muldyr, medens man i Prøjsen straks indførte vogne til samme brug. Herhjemme fulgte man Napoleon, hvilket blev anset for et fejlgreb, da den danske hær ikke skulle baseres på bjergkrig, og til trods for, at man tidligere havde indført at befordre medicinkisterne på særlige kærre.³⁹) Udfra disse synspunkter er det rimeligt at mene, at diskussionen mellem overlæge Rathje og generalmajor Prehn om „Caissons“ har været ført med disse ovennævnte synspunkter som grundlag. – Indholdet i den medicinkurv (caisson), som overlæge Rathje medbragte i felten, udgjorde i henhold til Tønders reglement 20 forskellige lægemidler, for største delen råstoffer, bl. a. fandtes 2 unzer af det såkaldte „Krebseøjne“ (pulveriserede), med det fornemme latinske navn „Lapides oculorum Concrorum pulverisati“. Men foruden medicamenter indeholdt medicinkurven forbindsstoffer, visse utensilier såsom morter, vægt samt tom emballage (flasker og propper), idet datidens „subalterne militærlæger foretog tilberedningen af lægemidlerne“. – Disse og deres tilberedning foregik efter regler i en særlig „Militær farmacope“ som „i økonomisk øjemed indskrænkede lægemidlernes antal til absolut fornødenhed“. – 1857 blev det tilladt militærlægerne at forskrive færdig tilberedte lægemidler fra et apotek. Den sidste militære farmacope udkom 1869. – Det ovennævnte lægemiddel „Krebseøjne“ var kalkagtige konkrementer, der sætter sig på begge sider af maven hos krebsen på den tid, dyret skifter skal. Det hører til gruppen „Calcaria“ og er en blanding af kulsure og fosforsure kalkarter. Det blev bl. a. anvendt som et syremættende middel i tarmkanalen og mod diarrhoe.⁴⁰)

Tirsdag den 29. september er det atter galt for overlægen at få tiden til at gå. Han skriver denne dag bl. a. følgende:

„Af kedsomhed gik jeg lidt ud for at se på manøvren. Kl. 12 fik jeg jour, besigtigede victualier, som var fortræffelige, kødet, kartofler, brændevin og

saltet. Om eftermiddagen var lidt mere munterhed i lejren, en musketer blev lagt krum i 24 timer, fordi han havde vist sig studs imod kaptajn Krabbe.⁴¹⁾

Denne dags forløb indeholder interessante oplysninger både m. h. t. datidens militære lejrliv, men også i forbindelse med overlæge Rathjes egen person, og vi vil først se lidt nærmere på hans pligter denne dag, idet vi atter må vende tilbage til stabsskirurg Tønders reglement. Der står her vedr. feltlazaretter bl. a. dette, at „overlægen skal ligesom inspektøren ofte besøge køkkenet for at påse, at fødemidlernes godhed, madens ordentlige tillavning, og at de syge erholde de rigtige portioner“. Der var iøvrigt i denne lejr nedsat en forplejningskommission, af hvilken den jourhavende overlæge var medlem, hvilket altså foranledigede Rathje til denne dag at besigtige fødevarerne. Denne kommission har forvaltet sit embede tilfredsstillende, thi en skrivelse (rapport) af 4. april 1847 fra ritmester du Plat af generalstaben til generalmajor v. Steinmann, som var generalkvartermester og chef for generalstaben, anføres bl. a. følgende: „Den i lejren nedsatte forplejningskommission har vist sig hensigtssvarende, og der er fra ingen side hørt nogensomhelst klage. At dette resultat er nået, skyldes unægtelig i højeste grad hr. generalens fortræffelige og liberale forplejningsmodus.“ – Med h. t. den brændevin, der blev udskænket i lejren, skete der det ejendommelige, at det parti, der blev leveret på den første proviantdag⁴²⁾, var for stærk – den var ovenikøbet så stærk, at mandskabet ikke kunne drikke den uden at fortynde den, hvorfor man i ovennævnte rapport stillede det forslag, at forplejningskommissionen fremtidig skulle være forsynet med en *brændevins gradmåler*.⁴³⁾ Man forstår på baggrund heraf bedre „Berlingske Tidendes“ referat at „troppernes mandskab vise en overordentlig munterhed“. – Men vi ser af denne dags øvrige forløb, at overlægen af lutter kedsomhed går ud for at se på manøvre. Han bliver dog lidt mere oplivet og giver dette udtryk ved – næsten med et lettelsens suk – at der blev lidt mer „munterhed i lejren om eftermiddagen“. Men så kommer ganske vist den tilføjelse med musketeren, der bliver krumlagt. – For-

besøg, till med Reberlogen. Da jeg naar forrige Aars ⁴
 jeg agter om Cassellinoffen incident til Luffats for
 Lønges for Louisenborg. Ifjg. Hvilke de for med Major
 Lonia. Krieger. Springbar og Knaum, till mig med
 Fensmark (Major), Reberlogen, Lønges for Schotte.
 Man gik til Nord og til S. Spjst om Mængde Aak
 Pøng. Maj. d. 18. Bieding. Gharo for Panie, Maltes Arkitekt
 Lønges. Bredtalt Aars ti. Aars Malie for, 2 Klæde
 Lønges. Kaldet, og en Mængde Gønges. Ifjg. Nord
 for jeg sad med Major Breckhulds og Aars Pape
 till jeg med Gønges Hennem, der ankom mig for
 Gønges. Om Aft. gik jeg med Schmidt og Thelbys
 med. Aars for jeg Aars 2. som for Kjønges, Gønges
 jeg Aars med Dag Lønges mig King i Gønges.
 Lønges. 4 Octob. Bredtalt Aars, till jeg i Aars
 Aars for jeg, at till kom. Gønges der
 Aars for for Aars Gønges Aars Hennem
 Gønges Gønges, for Bredtalt till Gønges med
 till den Lønges, for Hennem indløst Aars og
 till Aars Aars. Om Aars Aars Gønges mig

En side i overlagte Raskjers dagbog. Teksten angiver Chr. VIII's toffelt på Louisenborg den 3. oktober 1846, samt paraden i lejren den 4.

såvidt denne straf var begrundet i et ordskifte – og man har vel efter ordlyden grund til at mene, at dette var årsagen – var denne straf, set med nutidens øjne, urimelig hård. Dette at „blive lagt krum“ bestod i, at man fastspændte delinquenten i en stærk krumbøjjet stilling ved at lænke hænder og fødder sammen på vedkommende. Den maximale tid var 48 timer. Her nøjedes man altså med 24. Denne straffemetode blev foreskrevet for „mindre forseelser“, og man gav en pause hver 6. time. Det er nævnt, at visse regimentschefer, der selv forudsatte, at denne straf var uden virkning for folk, som i det daglige sad meget bøjede, f. eks. skomagere og skrædere, lod disse efter befaling blive krumbøjjet – baglæns.⁴⁴⁾

Den næste dag i lejren den 30. september var det rastdag. Rathje, der var jourhavende overlæge, indlagde 3 på hospitalet i Itzehoe, „deriblandt 1 af vore“, hvormed antagelig menes 1 af 16. bataillon. Underlæge Israel rejste til Itzehoe, måske for at ledsage og tilse disse patienter,⁴⁵⁾ medens bataillonschefen, oberstløjtnant, greve v. Baudissin, gik på jagt. – Men så kommer *torsdag den 1. oktober* – og nu sker der noget, så overlægen *den* dag ikke behøver at kede sig.

„Revue for kongen, hvor jeg talte med fru læge dr. Dahlerup.⁴⁶⁾ Dronningen var med og kørte ned ad rækkerne til stor jubel for folket. Om middagen var en mængde damer, Funccks,⁴⁷⁾ Abercrons etc., der blev drukket en mængde champagne, hvoraf følgen blev, at hr. v. Harbou⁴⁸⁾ blev så snydefuld, at han formelig delirede, råbte på kugler etc.“

Rathje blev tilkaldt og måtte bistå med at bringe den ustyrlige v. Harbou til ro, hvilket har været så ubehageligt, at overlægen senere måtte kræve Harbou til undskyldning. – *Fredag den 2. oktober* var Rathje på manøvre. Han skriver, at han var til hest i et smukt terræn, og om aftenen gik han „til koncert i Seidels telt“.⁴⁹⁾

Næste dags forløb vil sikkert have stået i overlæge Rathjes bevidsthed som kulmination af denne lejrsmulings forløb, og derfor vil vi lade dagbogen her fortælle in extenso.

Lørdag den 3. oktober.

„Stærk regn om morgenen, jeg rykkede ud til hest. Jeg holdt mig som kommanderet overlæge bestandig bagtil⁵⁰⁾ talte med stabslægen. Da vi var færdige, blev jeg igennem en kavalleriofficer inviteret til taffel hos kongen på Louisenberg.⁵¹⁾ Jeg kørte derhen med major Zesca,⁵²⁾ Krieger,⁵³⁾ Springborn⁵⁴⁾ og Knauer,⁵⁵⁾ talte meget med Fensmark,⁵⁶⁾ stabslægen, kammerherre Schøller.⁵⁷⁾ Man gik til bords omtr. kl. 6, spiste en mængde retter, suppe, steg, fisk, budding, østers, posteier, meloner, artiskok, haresteg, dessert, is, drak madeira, portvin, 2 rødvin, sauterne, potøl og en mængde champagne.

Efter bordet, hvor jeg sad imellem major Brechwoldt og overlæge Pape, talte jeg med general Steinmann,⁵⁸⁾ der erindrede mig fra efterslægten. Om aftenen gik jeg med Schmidt,⁵⁹⁾ og Thalbitzer ned i teltet, hvor jeg drak 2 store glas punch, snaps. Den næste dag befandt jeg mig tung i hovedet. Brev fra Mine.“

Man vil her bemærke, *hvor* mange mennesker, overlæge Rathje kontakter denne enkelte dag, og man bestyrkes her i sin tro på, at han har været en meget levende personlighed, ligesåvel som dette notat giver udtryk for hans utvivlsomme sans for bordets glæder, men lad os prøve at supplere dagbogen med *dagspressens* officielle referat.

„Berlingske Tidende“ skriver herom „Under hs. Majestæts ophold på Louisenberg, gav han dagligt stort taffel i en dertil opført rummelig og smagfuld dekoreret spisesalon“. – Den anden aften, hvor general v. Wrangel deltog, skriver bladet: „Under taflet udbragte general v. Wrangel med megen varme og veltalenhed et leve for hds. Majestæt Dronningen, der i sorg og glæde stod så tro ved hs. Majestæts side“.

Man vil bemærke, at der anvendes betegnelsen „stort taffel“, og det må uden tvivl have været et meget festligt og farverigt skue i den smagfuldt dekorerede spisesalon at se bordet omgivet af gæsterne i deres stilfulde og ligeså farverige uniformer. – General v. Wrangels varme veltalenhed kan vel næppe drages i tvivl, men set fra et historisk synspunkt kan man i denne forbindelse ikke frigøre sig for den tanke, at generalen ca. 1½ år senere var øverstbefalende for de styrker, der kæmpede mod Danmark, og med disse besatte det meste af Jylland, samt pålagde Jyderne med 10 dages varsel at udrede en brandskat på 4 Mill. Rdl.⁶⁰⁾

Og vi nærmer os nu slutningen af denne lejrssamling. Men endnu ventede der vor kære overlæge – omend tung i hovedet – en dag med megen festivitas.

Søndag den 4. oktober.

„Smukt vejr, tilsagt kl. 9 i rød kjole,⁶¹⁾ da kongen sagdes at ville komme. – Der var stor parade for at overlevere gymnastiklærer Iversen⁶²⁾ dannebrogsmændenes hæderstegn, hvor Baudissin talte ganske net. Kl. 11 kom kongen, beså lejren, undersøgte maden og spiste dernæst frokost. Om middagen traktede Gullan⁶³⁾ mig med vin. Jeg tog en flaske champagne“.

Det nævnes ofte i dagbogen, at overlægen bliver trakteret. Man fristes til at tro, at han har været meget underholdende ved et godt glas vin. – Samme dag bliver der stiftet forlig med Harbou. Dette sker dog ikke uden værdighed og med manér. Først havde Harbou bedt kaptajn Just og underlæge Israel om at bringe denne undskyldning, men dette ville Rathje naturligvis ikke tage imod. Han skriver herom følgende:

„Harbou, der to aftener forinden havde været skrækkelig fuld og ustyrlig, og hvem jeg havde været med at bringe til ro beankede mig i Scheurleins overværelse sin undskyldning“.⁶⁴⁾ Jeg svarede ham, at jeg var læge, og som sådan ej havde betragtet ham som tilregnelig“.

Det hele endte i fryd og gammen. „Om aftenen gik jeg til mad. Esselbach, hvor jeg blev budt punch af Baudissin. Jeg drak et glas med Harbou.“

Oven på alle disse festlige dage slutter dagbogen meget vemodigt.

Mandag den 5. oktober.

„Natten var meget kold. Folkene meget urolige, galede som haner, brølede som køer og råbte losen af etc. Sov først henad morgenstunden. Kl. imellem 6 og 7 afleveredes alt tøjet, jeg skildtes med et slags vemod fra den lille plet, hvor jeg havde levet ganske godt i de 14 dage, gemte et par lyngblomster og kl. 8 begiver bataillonens sig på marchen til hjemmet“.

Mandskabet har tilsyneladende den sidste nat haft mere frit spil end ellers, blandt andet ved at råbe „losen af“ – altså med andre ord de forlangte afløsning. – På vejen tilbage kom Rathje atter til Vappenfeldt, vejret var diset, sengen fugtig, og da han stod op,

mærkede han, at han var bleven forkølet i stærkere grad, og endelig skriver han den sidste sætning: „Jeg kedede mig resten af dagen, gik tidlig i seng og sov slet“. – Det hele ender – åh – så trist! Men „Berlingske Tidende“ beretter, at sundhedstilstanden stedse har været meget god. Antallet af lazaretsyge har ingensinde oversteget 1 % af den samlede styrke. En tilskuers egen uforsigtighed blev kørt over og en soldat let såret. Videre har avisen givet udførlige referater af de forskellige manøvrer. Een af disse refereres således: „Et armékorps X baseret på Hamborg rykker ind i hertugdømmerne og betragter Rendsborg som næste objekt for sine operationer“. „Den meget detaillerede beskrivelse“, skriver avisen, „er meddelt in extenso især fordi de udmærke sig som nøje afpassede efter sandsynlige forhold og efter troppstyrkerne, som var disponible til disse manøvrer“.

Denne gang var manøvrerne kun en prøve („supponerede“) – to år senere blev de blodig alvor. For vort indre blik kan vi se de lange kolonner, der efter 14 dages lejrLiv går hver til sin garnison og snor sig hen ad de sandede veje, der på grund af regnen var lettere at marchere på.⁶⁵) – Men nogle af tropperne foretog hjemturen med jernbanen. Det var 5. Jægerkorps fra Kiel og 4. Jægerkorps fra Slesvig, – og „forsøget med denne transport var fuldkommen tilfredsstillende“. (5. Jægerkorps benyttede her jernbanen fra Wrist til Kiel og 4. Jægerkorps fra Nordtorf til Rendsborg.)⁶⁶)

Tjenestenniform for hærens overlæger 1846
Efter tegning af konservator Kannik.

Slutning

Da oprøret brød ud den 24. marts 1848, lykkedes det enkelte danske officerer at flygte fra Rendsborg. – Overlæge Rathje, der blev tilbage, nægtede at slutte sig til oprørerne. Han blev derfor med de øvrige *danske* officerer holdt tilbage i fæstningen og først senere frigivet efter at have afgivet en erklæring om ikke at ville kæmpe mod Slesvigholstenerne.⁶⁷⁾ Hjemrejsen er antagelig foregået over Lübeck,⁶⁸⁾ og da han kom til København, blev han af stabslægen beordret til tjeneste i Nyborg. Herfra afgik han 19. maj med 3. reserve Jægerkorps over Snoghøj til Jylland, og under resten af felttoget 1848 forblev han ved dette korps. Efter våbenstilstanden og revuen på Lerbæk mark den 18. september 1848 blev korpset forlagt til Fyn, hvor det senere beordredes til den 7. oktober at marchere til et kantonnement i og om Assens og påbegynde hjemsendelsen af de ældste årgange. – Fra 8. oktober var staben – hvortil overlægen hørte – indkvarteret i Assens by, og her opholdt Rathje sig, til han i november blev forflyttet til 9. bataillon i Viborg.⁶⁹⁾ Under opholdet i Assens, hvor overlæge Rathje samarbejdede med det svenske lazaret, var han indkvarteret på apoteket,⁷⁰⁾ og det er altså under dette ophold, han må have glemt Dieffenbachs kirurgi med dagbogsbladene fra 1846. – Apotekeren i Assens 1848 var min oldefar, J. L. Strøyberg, og da Rathje var indkvarteret, har opholdet næppe været behageligt, idet apoteket i dette år påbegyndte en fuldstændig ombygning.⁷¹⁾

Da krigen 1848–50 var afsluttet og man skulle begynde at reorganisere hærens afdelinger i hertugdømmerne 1852, voldte det vanskeligheder at skaffe det fornødne antal læger til hæren. Een af grundene hertil var, at af de tidligere ansatte læger kunne de fleste ikke genansættes, da de havde svigtet kronen. *Kun ganske enkelte som overlægerne Pape og Rathje kunne anvendes*, da disse straks efter oprøret søgte hjem til Danmark.⁷²⁾

Da Rathje kom til Rendsborg som overlæge ved 16. bataillon

1844, var han en mand i sin bedste alder (36 år). Han har uden tvivl været i besiddelse af en vis charme og hurtigt skabt sig en omgangskreds, og da hans kone var født i Rendsborg, har han også derved fået nærmere tilknytning til byen. – Hans virke som læge er ikke det mest fremtrædende i dagbogen, men hans læsning af Dieffenbachs kirurgi tyder på en faglig viden på højde med udviklingen, og hans holdning ved oprørets udbrud tegner billedet af en karakterfast og stærk personlighed. – Han opholdt sig i disse 4 år (1844–48) i en by og en landsdel, som netop i disse år var genstand for stærk tysk påvirkning ved intensiv politisk propaganda sydfra. Han var, som alle danske officerer, på en udsat post⁷³) midt i begivenhedernes brændpunkt. Hertil kommer, at Rathjes ligesindede (d.v.s. dansksindede) førte en daglig tilværelse i et milieu, hvor mange af deres allernærmeste venner og slægtninge – i hvert fald op til årene i 1848 – førte et dobbeltspil. Da oprøret brød ud, blev mange af hans venner pludselig afsløret som fjender. Disse forviklede og for mange mennesker skæbnesvangre nationale og politiske forhold medførte selvsagt store skuffelser og chokerende virkning.⁷⁴)

Blandt *de* officerer ved 16. bataillon, som nævnes i dagbogen, gik over halvdelen med oprørerne, og det kan vel næppe helt udelukkes, at disse har forsøgt at udøve pres på ham, inden han blev frigivet fra Rendsborg.

Disse forhold taget i betragtning må man beundre *de* mænd, som midt i oprørets centrum, afskåret fra omverdenen og uden nogen-
somhelst mulighed for at danne sig et overblik, *fastholdt* deres nationale sindelag, og, da chancen banede vej, uden tøven vendte tilbage og loyal mod konge og fædreland optog kampen hjemmefra. – Det var mænd af Rathjes støbning, som kastede enkelte lyspunkter ind over de mørke martsdage i Rendsborg 1848. Også af den grund mente jeg, hans dagbog og personlighed, indarbejdet i det historiske perspektiv, måtte interessere en større kreds.

Overlæge Rathjes små ark papir med den sirlige skrift opbevares

nu på hærens arkiv, og jeg vil til slut bringe arkivet min tak for den bistand, der er ydet mig, ikke mindst ved udarbejdelsen af det omfattende personalhistoriske materiale.

De sidste år, overlæge Rathje levede, opholdt han sig i Randers, hvor han var overlæge ved 5' Dragonregiment fra 1858 og indtil han 1873 tog sin afsked. – Han var R. af D. og DM og blev ved sin afsked udnævnt til justitsråd. – Han døde 1880.

HENVISNINGER

1) Castor Lesh: hat af bæverhår blandet med andet stof. – Her den trekantede hat overlægerne ved militæret bar. – Canariefugl og papegoje kan muligvis være slangudtryk for visse uniformsgenstande. – – – hærens arkiv. – 2) hærens arkiv. – 3) Fra og med 1842 blev kirurgisk og medicinsk eksamen slået sammen til een eksamen: den lægevidenskabelige eksamen. – Samme år blev de militære lægers benævnelser ved hærloven af 1842 ændret fra stabs-regiments-bataillons- og kompagnikirurger, ændret til: stabs-over-og underlæger. – 4) Forsvarets lægekorps. – 5) Underlægen ved 16. bataillon var: Joseph, Hirsch, Israel. – – hærens arkiv. – 6) Povl Bagge & Povl Engelstoft: Danske politiske breve, bind III, 1845 – 1847 – s. 177. – 7) „Hekla“ var bygget af Middlesex Carling Young & Co. i England og ankom til København 10.5.1842. – Efter at have været anvendt til forskellige formål i Nordsøen og Østersøen samt i Middelhavet stillede den i 1846 til rådighed for den kongelige familie i visse perioder fra 5. juli til 15. oktober, med kaptajnløjtnant E. Raffenberg som chef. – I 1848–50 og 1864 var den i krigsudrustning. Udgik af flådens tal 1879. – Søværnstaben's konsulent i søkrigshistoriske sager. – 8) Fyens Stiftstidende 7. September 1846. – 9) hærens arkiv. – 10) Berlingske Tidende 28. september 1846. – 1815 havde Frederik VI i sin egenskab af hertug af Holsten og af Lauenborg måttet tiltræde det nydannede tyske forbund. Nogle år senere blev der ved gensidig overenskomster truffet bestemmelser om den militærordning, der skulle være gældende for forbundshæren. I denne indgik en holstensk-lauenborgsk brigade, hvis styrke var sat til ca. 4000 mand, (beregnet efter en vis procentdel af enkeltstaternes folketal). – Chr. Bokkenheuser & Jørgen Hatting: „Det begyndte i 48“ – s. 50. – 11) Christian Mathiesen ved 15. bataillon gjorde sig den 24. marts 1848 bemærket ved sin djærve optræden over for prinsen af Nør. – Han faldt som chef for 1. forstærknings Jægerkorps under slaget ved Isted den 25. juli 1850. – Om Mathiesens djærve optræden i Rendsborg, og ordskifte med prinsen af Nør, kan bl. a. henvises til „Det begyndte i 48“, s. 100. – 12) Esselbach, Dorothea, Elisabeth, Catharina, Johanna: født i Slesvig 1808. Hendes mand ejede hotel „Stadt Hamburg“ i Slesvig. Efter hans død overtog hun det 1840 selv og drev det, så længe hun levede. – „Madame Esselbach“ eller „Tante Doris“, som hun populært kaldtes, vandt et udmærket navn blandt officerer og soldater i den danske hær, under begge de slesvigske krige, ved den omhu og kærlighed, hvor-

med hun modtog og plejede dem i sit hyggelige hotel. Hun omtales i memoirelitteraturen i de varmeste vendinger fra krigene og H. P. Holst har viet hende et minde ved et par vers i „Den lille hornblæser“. Hun døde 1869. – Hendes grav på Skt. Mikkels kirkegård i Slesvig vedligeholdes af det danske krigsministerium. – Salmonsens Konversations Leksikon – 1918 – VII, s. 484. – 13) Det danske kontingent – den holstensk-lauenborgske brigade – havde 1843 deltaget i den tyske forbundshærs lejrnsamling på Lüneborg hede. – hærens arkiv. – 14) Otto Frederik Magnus, baron v. Baudissin var oberstløjtnant og chef for 16. bataillon, men gik som holstener over til oprørerne, hvor han avancerede til general. Slettet af den danske hær og udelukket fra amnesti. – Han døde i Dresden 1865. – I sine erindringer fortæller generalmajor C. F. v. Holten – s. 124–25 – at han deltog i den i nr. 13 nævnte troppesamling 1843 på Lüneborg hede, og på vejen hertil i Rendsborg næsten daglig kom i Baudissins hus. Holten fortæller bl. a. herom „Baudissin blev efterhånden slesvig-holstener og var det allerede dengang så meget, at det aldeles ikke undrede mig, at han i 1848 stod på den anden side“, samt at „flere officerer (i Rendsborg) ikke lagde dølgsmål på deres slesvig-holstenske sympatier“. Baudissins ovennævnte data er venligst oplyst af hærens arkiv. – 15) Abercron Carl Frederik: kaptajn ved 16. bataillon og fungerede som „lejrmajor“. Gik i 1848 med oprørerne og blev derfor slettet af hærens lister og udelukket fra amnesti. – Død i udlandet 1859. – hærens arkiv. – 16) Pape Johan Heinrich: født i Krempe, overlæge ved 4. Jægerkorps. Gik ved oprøret til Danmark og virkede under krigen 1848–50 ved lazarettet på Augustenborg. Tog efter krigen 1864 sin afsked og døde i Elmshorn 1888 – hærens arkiv. – 17) Jürgensen, Jess Nicolai: født i Slesvig. Overlæge ved 15. bataillon, deltog i oprøret og såredes under slaget ved Fredericia. 1851 afskediget som invalid. – hærens arkiv. – 18) Scheurlen Hannibal Didrek Otto, født i Husum, overlæge ved 5. Jægerkorps, hvis mandskab, der hovedsagelig bestod af lauenborgere, efter den 24. marts 1848, da dette hertugdømme erklærede sig neutral, nægtede at deltage i oprøret og derpå marcherede hjem. Scheurlen, der ved opstandens udbrud var på sessionsrejse, virkede som overlæge i insurgenthæren, men stedse var han utilfreds med forholdene og sin stilling. – 19) Bengt Tjernberg: „Ur Plastikkirurgiens Historia“ – s. 8 – Medicinhistorisk Årsbok – 1958. – 20) Larsen Søren Eskildsen, der blev overkirurg på almindeligt hospital 1843, indførte narkosen i Danmark (1846). Han udførte den første blodtransfusion i Danmark, hvor han som den første anvendte defibrineret menneskeblod (1848), og angav en række nye instrumenter. Særlig kendt var han for sine plastiske operationer, navnlig næseplastikken, hvor han ikke stod tilbage for Dieffenbach. Han trak sig tilbage 1863, da hans afdeling nedlagdes ved Kommunehospitalets åbning. – Ved Lunds universitets 200 års jubilæum 1868 udnævntes han til æresdoktor. – Edv. Gotfredsen, professor dr. med., „Medicinens historie“ – Kbhvn. 1950 – s. 284. – 21) Armeens stabslæge var: Johan Conrad Müller – f. 1789. Regimentskirurg ved de slesvigske kyradserer i Horsens 1812, men blev senere forflyttet til København. – Som kirurg beskæftigede han sig særlig med obstetrik og var 1840–41 overlæge ved den interimistiske fødselsstiftelse. – Han var den første, der gjorde opmærksom på, at barsel-feberen af jordemødrene blev ført fra

fødende til fødende. – Titul. professor 1838 – stabskirurg i hæren 1838 – stabslæge 1842 – chef for hærens lægekorps 1843–63. – Ved sin afgang fra hæren udnævnt til etatsråd. – Em. Saugman: „Den danske hærs lægevæsens oprindelse og udvikling gennem tiderne” – Kbhvn. 1955 – s. 37–38. – ²²⁾ Lobedanz August Vilhelm, oberst og chef for 17. bataillon og under lejrnsamlingen „lejrkommandant”. Trådte ikke i oprørets tjeneste, men modsatte sig på det bestemteste bataillonens overgang til den provisoriske regering, dog uden resultat. – Afskediget 1852 og død i Altona 1857. – hærens arkiv. – ²³⁾ Ernst Jacob Marius, kaptajn af ingeniørkorpsset, havde ledet arbejdet med rejsningen af lejren. – Senere general og chef for ingeniørkorpsset. Død 1897. – hærens arkiv. – ²⁴⁾ Lønborg Christopher Johan Frederik, premierløjtnant i artilleriet. Senere oberst og chef for 2. artilleriregiment. Død 1882. – hærens arkiv. – ²⁵⁾ Frederik Julius baron v. Haxthausen, premierløjtnant ved 4. Jægerkorps. Afskediget 1896 som generalmajor. – hærens arkiv. – ²⁶⁾ Rudolf Emil greve Platen-Hallermund, sekondløjtnant ved 16. bataillon. Afskediget 1854 som premierløjtnant. – Deltog i krigen 1864 som kaptajn ved 1. regiment. – hærens arkiv. – ²⁷⁾ Brevet fra Irminger findes aftrykt i „Danske politiske breve” – bind III – 1845–1847, af Povl Bagge & Povl Engelstoft. – I bind IV, hvor de to nævnte forfattere er supplerede med Johs. Lomholt-Thomsen, nævnes s. 19 i henvisningen nr. 4, at der i statsrådet den 27. januar 1848 blev oplæst et brev fra Irminger om stemningen i hertugdømmerne. – ²⁸⁾ Baggesen Carl Harald, premierløjtnant ved 16. bataillon, vendte ved oprøret tilbage til Danmark og faldt som kaptajn ved 1. bataillon under slaget ved Isted den 27. juli 1850. – hærens arkiv. – ²⁹⁾ Thalbitzer Wilhelm Carl Theodor, kaptajn ved 16. bataillon, blev 1847 stillet à la suite og mødte i 1848 ikke ved hæren, hvorfor han efter krigen blev udelukket fra amnesti, men han fik dog i 1856 atter tilladelse til at vende tilbage til Danmark. – Død 1879 i Tyskland. – hærens arkiv. – ³⁰⁾ Stockfleth Hannibal Waldemar, premierløjtnant ved 16. bataillon, vendte ved oprøret tilbage til Danmark og sluttede som oberst og chef for 26. bataillon i Odense. – Død 1902. – hærens arkiv. – ³¹⁾ Overlæge Rathje var gift med Wilhelmine, Sophie, Cæcilie, Otilie, født v. Elberg i Rendsborg den 11. februar 1823. – Hun var datter af major ved 16. bataillon Chr. August v. Elberg, der tog sin afsked 1842. – Fru overlæge Rathje døde i Randers 1861. – hærens arkiv. – ³²⁾ Trop-erne blev under opholdet i lejren inspiceret af følgende generaler fra det tyske forbund: Prøjsisk generalløjtnant Wrangel – der førte overkommandoen over oprørsstyrkerne 1848. Würtenbergs generalløjtnant Brandt & Nassauisk generalmajor Prehn. – ³³⁾ Lützow Gotthard, general og chef for generalkommandoen i hertugdømmerne, havde allerede i begyndelsen af 1847 tilrådet ledelsen i København at lægge en stærk dansk besætning i Rendsborg. – Da prinsen af Nør i August 1846 havde indgivet sin ansøgning om afsked, da han ikke kunne anerkende den i Chr. VIII's åbne brev udtalte opfattelse af arvefølgen, blev general Lützow ansat som hans efterfølger. – hærens arkiv. Generalen havde med andre ord kun haft denne post i ca. 1 måned, da vi begynder med overlæge Rathjes dagbog (²¹/₆). – ³⁴⁾ se under 32. – ³⁵⁾ Caissons – var den gængse betegnelse for ammunitionsvogne, men anvendtes også som betegnelse for pakkurve. – I stabskirurg Tønders reglement for de danske felthospi-

taler 1823 anføres det, at de mest nødvendige fornødenheder – medicin, forbindsstoffer etc. – skal medføres (i felten) i tvende pakkurve (caissons), der anbringes på en hest med paksadel etc..... – ³⁶) Brechvoldt Georg Jacob Ulrich, major ved 2. artilleriregiment, blev 1847 udskrivningschef på Sjælland. – hærens arkiv. – ³⁷) s. 62–66 – se under 21: Saugman. – ³⁸) Tønder Nicolaus, født 1761 i Norge. Kirurgisk eksamen 1793. Regimentskirurg 1794 ved Norske livregiment. Stabskirurg 1806. – Død 1831. – se under nr. 21: Saugman s. 31. – ³⁹) se under nr. 21: Saugman – s. 62–63–64. – ⁴⁰) M. Djørup, dr. med., "Haandbog i Pharmacologien" – Kbhvn. 1841 – s. 448–449–450. På bogens titelblad anføres, at Djørup var „Regimentskirurg ved det Kongelige Artilleri-Corps". – ⁴¹) Krabbe Just Christian Frederik, født i Rendsborg. Kapitajn ved 16. bataillon og deltog med denne i oprøret. – 1852 udelukket fra amnesti. – hærens arkiv. – ⁴²) – ⁴³) – begge numre – hærens arkiv. ⁴⁴) Dahlerup: "Ordbog over det danske sprog" – Kbhvn. 1936 – bind XI – s. 506. Ordet „Musketer" må være løbet overlægen i pennen. – Efter hærloven af 1842 var liniebataillonerne delt op i 4 eensartede kompagnier. – Før denne lov var et *regiment* delt op i: grenader-musketer- og jægerkompagnier, – se under nr. 10 – „Det begyndte i 48" – s. 38. – ⁴⁵) I reglementet – se under nr. 35 – anføres det i 15' kapitel vedr. de syges transport, at denne, hvis hospitalet ligger i 4 eller 6 miles afstand, skal underlægges en officer, eller pålidelig underofficer. Med enhver transport skal efter dens størrelse følge een eller flere kirurger. – ⁴⁶) Dahlerup Eduard August, f. 1812. Han blev rejselæge hos Chr. VIII og senere livlæge. Titul. professor. – Overlæge på Fred. hospital 1860–73. – Konferensråd. – Død 1882. – Saugmann (nr. 37) – s. 112. Dronningen, der var ankommen til Egernførde den 16. september 1846 på det kgl. dampskib „Hekla", fik her en meget hjertelig modtagelse. – Hvidklædte piger strøede blomster, og husene var smykkede med blomsterkranse. – Herfra rejste majestæten til Pløn, over Kiel og Preetz. Da toget kom til Kiel "Vorstadt", havde de kommunale autoriteter indfundne sig og borgmesteren Dr. Balemann holdt velkomsttale som dronningen huldrikt besvarede. – Dronningen, der ved omtalte tropperevu kom fra Itzehoe, boede ikke på Louisenberg, og rejste samme eftermiddag tilbage til Itzehoe for at besøge prinsesse Juliane v. Hessen, datter af prins Carl af Hessen og Abedisse i Itzehoe. – Fyens Stiftstidende – Berlingske Tidende – Povl Bagge & Povl Engelstoft Danske politiske breve bind III – s. 211–212. – ⁴⁷) Funch Frederik Caspar Conrad, premierløjtnant ved 1. dragonregiment 1847. Forsat til 5. dragonregiment 1847 og endte som ritmester ved 6. dragonregiment i Odense, – hærens arkiv. – ⁴⁸) Harbou Andreas: cand jur., auditor og regnskabsfører ved 5. Jægerkorps. Deltog i oprøret og blev derfor afskediget, hvorpå han rejste til Brasilien, hvor han døde 1852. – hærens arkiv. – ⁴⁹) „Berlingske Tidende" skriver den 1. oktober 1846 bl. a. „i de på lejrens højre fløj ved et lille egekrat opslåede tildels meget rummelige boutiquer eller restaurationsalons høres især megen munterhed, navnlig om aftenen indtil kl. 9, da ved et kanonskud tiden betegnes, på hvilken retraiten slås og hvorpå stille indtræder i lejren indtil om morgenen kl. 5. Iblandt de opslåede restaurationsalons udmærke sig Md. Eiselbachs fra Slesvig og vinhandler Seidels fra Itzehoe, der begge frekventeres meget af officererne. Den kommanderende gene-

ral har en lille salon i selve lejren, hvor han dagligen holder taffel.“ – ⁵⁰) I reglementet 1823 (se under nr. 35) var det som nævnt, at hesten med caissons skulle føres bag kolonnen og i reglementet vedr. felttjeneste 1788 står der, at regimentsfeltskæren under march skal ride i queuen af kolonnen. – Det må formentlig være disse regler, der ligger til grund for Rathjes bemærkning i dagbogen, at han “som kommanderet overlæge bestandig holdt sig bagtil“. – ⁵¹) Det private landsted Louisenberg, hvor kongen havde taget ophold og som lå tæt udenfor Kellinghusen, tilhørte en rig Hamborger Hr. Ross. – Berlingske Tidende den 28. september 1846. – ⁵²) Zeska Anton Lebrecht, major ved 14. bataillon. Deltog i oprøret og derfor udelukket fra amnesti. – hærens arkiv. – ⁵³) Krieger Lorenz Henrik Edvard Adolph, kaptajn ved 14. bataillon. – Gik til Danmark ved oprøret og sluttede som major ved 9. bataillon. – ⁵⁴) Springborn Johan Christian Henrik, født i Rendsborg og kaptajn ved 14. bataillon. – Gik med oprøret og derfor udelukket fra amnesti. – hærens arkiv. – ⁵⁵) Knauer Christian Vilhelm, sekondløjtnant ved 14. bataillon. – 1847 forsat til 4. bataillon. Faldt på Dybbøl 18. april 1864. – hærens arkiv. – ⁵⁶) Fensmark Johan Henrik, major af artilleriet og tjenestegørende adjutant hos Chr. VIII. – Afskediget 1863 som general. – I de før nævnte erindringer af generalmajor Holten (se under nr. 14) findes pag. 183 en morsom historie om Fensmark, da han senere blev general-adjutant hos Frederik VII. – Holten fortæller, han en dag på Christiansborg slot var inde hos Fensmark „der just var beskæftiget med hvad han kaldte sit kæreste legetøj – sin frokost. Han sad med et par store hornbriller på og pillede rejer“. – Som det tydelig fremgår af dagbogens udformning „fortræffelig middag“, „herlig frokost“ o. s. v. har Rathje som meddelt i min indledning været meget madkær. Holtens beretning kunne tyde på, at Fensmark også på dette felt har haft fælles interesse med overlægen. – ⁵⁷) Schøller Thomas Georg, major og kommandør for Nørre- jyske generalkommandos stab. Kammerherre 1845. – Døde som generalløjtnant 1863. – hærens arkiv. – ⁵⁸) Steinmann Peter Frederik, generalmajor og chef for generalstaben. Afskediget 1852 som generalløjtnant. – hærens arkiv. – ⁵⁹) Schmidt Peter Jørgen Andreas, kaptajn ved 16. bataillon. Gik over til oprørerne og faldt under kamp ved Bov. – hærens arkiv. – ⁶⁰) Wrangel havde ved proklamation af 18. maj (1848) pålagt Jylland en krigsskat på 4 Mill Rbd. at betale inden 28. maj. – Inden denne dag fik Wrangel imidlertid ordre til at opgive denne bebudede plyndring og trække sine tropper tilbage fra Jylland. Denne kontraordre var hovedsagelig fremkommen ved Ruslands pres over for Preussen. – Den dav. danske udenrigsminister greve Knuth fik *denne* meddelelse på følgende måde: Under et galataffel på Christiansborg slot den 25. maj 1848 – da champagnen var skænket – kom en lakaj med en billet på et sølvfad og overrakte denne til greve Knuth. Det var en seddel fra den engelske gesandt i København, sir Henry Wynn, som meddelte udenrigsministeren om dette forhold. – Danske politiske breve (se under nr. 27) 1848–1849, s. 229–230. – For en nutids dansker er det ejendommeligt at bemærke indledningen i general v. Wrangels proklamation til jyderne den 1. maj 1848, der begynder således „En tysk sejrrig hær vil i morgen overskride eders lands grænse ikke i fjendtlig hensigt.....“ – ⁶¹) Overlæge Rathjes tjeneste-uniform bestod af: trekantet hat,

med guld-cordons (kvaster af guldtrækkerarbejde), højrød uniformskjole med gule knapper og lyseblå benklæder med en højrød passepoil i den udvendige søm. – Uniformskjolen havde krave og opslag af mørkegrønt fløjlkantet med lysegult klæde og besat med guldtræsser efter graden. – Tøjhusmuseet. – ⁶²) Jacob Hinrich Iversen var kommandersergent – hærens arkiv. Når underofficererne i en årrække havde tjent tilfredsstillende, fik de et hæderstegn, og med dette var der forbundet et pengetillæg. På grund af deres særlige uddannelse var de ofte beskæftiget med undervisning i gymnastik og/eller dans. – „Det begyndte i 48“ – s. 44 (se henvisning nr. 10). – ⁶³) Gullann Johan Friedrich Wilhelm, premierløjtnant ved 16. bataillon. Død i Randers 1847. – hærens arkiv. – ⁶⁴) I feltreglementet 1823 (se henvisning nr. 35) anføres der i kapitel 8 om overlægenes pligter bl. a. følgende: „Skulde nogen af de undergivne læger enten ikke efterkomme hans befalinger eller vise sig skodesløs i tjenesten, haver han efter omstændighederne først at give den pågældende en irettesættelse, derefter når dette ikke nytter, i samtlige kirurgers og inspektørers overværelse.....“ I det foreliggende tilfælde – Harbou – var det ingen undergivet læge. Alligevel har Rathje – principielt – ikke villet tage imod undskyldningen, uden at dette foregik i overlæge Scheurlens overværelse. – ⁶⁵) – ⁶⁶) Berlingske Tidende 9. oktober 1846. – ⁶⁷) hærens arkiv. – ⁶⁸) „Det begyndte i 48“ – s. 130 (se henvisning nr. 10). – ⁶⁹) hærens arkiv. – ⁷⁰) Assens magistrats arkiv – breve vedr. indkvartering 1848–1851. – ⁷¹) Ved denne ombygning blev den gamle gård fuldstændig nedreven og apotekets nuv. ejendom opført – af det endnu bevarede byggeregnskab ses, at nedrivningen begyndte 1847. – ⁷²) Saugman – s. 126 (se henvisning nr. 21). – ⁷³) Som eksempel på, hvilke ubehageligheder man kunne udsættes for som Dansk officer i Rendsborg, kan følgende oplyses: I april 1846 måtte Chr. VIII opløse det borgerlige artillerikorps, da et antal medlemmer havde overfaldet en officer af hæren med dragne sabler og råbt „Die Dänen sollen sterben. Herunter mit den Dänenhunden“ – Bladet „Dannevirke“ – 1838–1938 – s. 156. – ⁷⁴) Den tidligere omtalte kaptajn Irming (henvisning nr. 27) var blandt dem, som blev offer for disse forhold. – En del af hans venner, slægtninge og nærmeste kammerater „stod på den anden side“. Han deltog på dansk side i alle tre felttog 1848–50, men hans helbred var nedbrudt grundet på de skuffelser, han havde været udsat for ved oprørets udbrud. Efter krigen fik han et nervesammenbrud, og han døde 1854 på sindsygehospitalet i Sachsenberg. – Dansk biografisk leksikon – 1937. – Bind XI – s. 233–234.